

УДК 911.3:613

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ТУРИЗМ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Төлеу Талшын Рашидқызы

Toleu.talshn@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультеті
«Туризм» мамандығының 1 курс студенті, Нур-Султан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Галиакбаров Е.Э

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер ашты. Қазір республика шетелдік туристерді тартуға күш салуда, бірақ жеткіліксіз жабдықталған, ескірген материалдық-техникалық база, сапасыз қызмет көрсету және туристік қызметтерге көп шығындар туристерді біздің елден алыстатуда. Туризмнің, әсіресе, халықаралық туризмнің дамуы валюта ағынын арттыруға, бюджетті толықтыруға, жұмыссыздықты азайтуға, жұмыс орындары нарығын кеңейтуге, табыстар мен өмір сүру деңгейінің өсуіне, сайып келгенде, Қазақстан Республикасының өркендеуі мен тұрақты дамуына мүмкіндік береді.

Н.А. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясында 2025 жылға дейінгі дамудың басым бағыттары ретіндегі шешімі туризмді және туризм инфрақұрылымын ертерек шешуді талап ететін маңызды мәселелер ретінде қарастырады. Сондықтан туризм индустриясын ұйымдастыру бүгіннен басталуы керек.

1993 жылдың 3 шілдесінде қабылданған «Туризм туралы» Заң тек туризмнің ғана емес, сонымен бірге оған ықпал ететін экономиканың даму тенденцияларын толық көрсетпейді. Бірінші кезекте дамуға жататын Қазақстанның 12 басым бағыттары туралы ақпараттан тұратын «Қазақстан Республикасының Туризмді дамытудың ұлттық

бағдарламасы» көп жағдайда орындалмайды. Табиғи-рекреациялық әлеуеті зор Қазақстан әлемнің туристік картасында «ақ дақ» болып қала береді. 1994 жылы Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік Туристік Ұйымға (ДСҰ) қабылданды және Қазақстанда «Ұлы Жібек жолының жандануы және дамуы» схемасы жасалды, бірақ бұл шаралардың барлығы «туристік ағымның» нәтижесін бермеді. Бұл фактілер біздің елімізде, әсіресе жоғары дамыған индустриалды елдерде, шетелде «көшпелі өмір салты» туралы пікір тек біздің елде ғана емес, тұтас алғанда бүкіл Орталық Азияда төмен деңгейде екендігі туралы куәландырады.

Қазақстан Республикасында туризмнің белсенді түрлерінің танымалдылығы біртіндеп жандана түсуде. Қолайсыз экологиялық жағдайда өмір сүретін халық таза ауада демалуды қажет етеді. Сонымен қатар, халықтың урбанизациясы отырықшы өмір салтына байланысты көптеген денсаулық проблемаларына әкеледі. Туризм көмегімен халықтың жалпы аурушандығын 30% төмендетуге, тиімділікті жоғарылатуға болады, ал жаңа нәрсе үйренуге деген ынтасы пайда болады. Белсенді туризм басқа түрлерге қарағанда тұрғындар арасында табиғатты сүйуге тәрбиелейді.

Белсенді туризм - сапар барысында пайда болатын, бағыт бойымен белсенді жүру әдісімен сипатталатын құбылыстар мен қатынастар жиынтығы, яғни туристің физикалық күш-жігерінің есебінен, рекреациялық немесе спорттық мақсатта жасалған. Белсенді туризмде көптеген түрлер, олардың түрлері мен формалары бар. Түрлерге бөлу маршруттың сипатына, жер бедері мен туристердің қозғалыс режиміне байланысты.

Негізгі түрлері: тау, серуендеу, су, шаңғымен сырғанау, велосипед тебу және т.б. Тау туризмінің бір түрі, мысалы, альпинизм болып табылады, өйткені олар осы түрлердің ұйымдастырылу жағдайларына және саяхаттау тәсілдеріне ұқсас пішіндерге бөлу кедергілерді еңсерудегі қиындықтар санатына байланысты (категорияға жатпайтын және санаттағы сапарлар), туризмнің ұйымдастырушылық негізіне (демалыс саяхаттары, ұйымдастырылған, әуесқойлық және коммерциялық туризм) байланысты.

Белсенді туризмнің барлық түрлері маусымға байланысты, сондықтан оларды екі үлкен топқа бөлуге болады: жаз және қыс (айлық орташа температураның 0 ° C-қа ауысуы).

Туризмнің келесі түрлері бір-бірімен үйлесімді болып келеді, бір жағынан олар әр түрлі болып келеді:

- Жағажайлық туризм;
- Экскурсиялық туризм;
- Танымдық туризм;
- Қонақжайлылық туризм;
- Өзіндік туризм;
- Экологиялық туризм.

Қазіргі уақытта туризмнің классикалық түрлері: жағажай туризмі, экскурсиялық туризм және қонақжайлылық туризммен қатар ең белгілі орынды осы сала - белсенді туризм танылып келеді. Көптеген адамдар өздерінің қалаларының қоршауынан шығып, уақытша болсын оның сұлулығы мен шынайы табиғаттың ғажайыптылығына ауыстыруға талпынады. Ал белсенді туризм біздің уақытымызда жоғары қарқынмен дами отыра, осыған өте маңызды ықпал етеді.

Белсенді туризмнің қалыптасқан белгілі түрлері:

- Жер бетіндегі туризм;
- Тау туризмі;
- Су туризмі;
- Экзотикалық туризм.
- Жер бетіндегі туризм ішіндегі түрлері:
 - Жаяу туризм немесе треккинг;
 - Спелеотуризм (жабдықталмаған үңгірлерді аралау, саяхат жасау);
 - Спелестология (жасанды пайда болған жер асты құрылымымен саяхат жасау);
 - Велосипед туризмі немесе веложорықтар.

Тау туризмі - бұл белсенді туризмнің бір түрі, оның мәні - бұлшықет күші мен тиісті туристік құрал-жабдықтарды қолдана отырып, таңдалған бағытта тауларда кездесетін табиғи кедергілерді (биік шыңдар, асулар, шыңдар мен жартастар) жеңетін туристер тобы. Санат шыңдары мен асуларды әдетте секция мен клубтардың құрамына кіретін спорттық топтар немесе гидтің (коммерциялық туризм) басшылығымен тәжірибесіз туристер өткізеді.

Альпинизм дегеніміз - қиын емес санаты ІВ болатын тау шыңдарына шығу. Барлық басқа көтерілістер серуенге шығады.

Әлем бойынша альпинизм негізінен төменгі және орта таулы аймақтарда, сонымен қатар Қазақстанда дамиды (мысалы, Киши Алматы шатқалындағы орман алқаптары). Көбіне өрмелеу жолдары үлкен өзендермен жуылған шатқалдарда кездеседі. В. Горбунов атындағы сыйлыққа жыл сайынғы сайыс өзеннің бойында осындай жағдайларда өтеді. Іле «Наурыз» мерекесіне арналған жазба жарталар аймағында. Альпинизм таулы жерлерде де жиі кездеседі (Бутаковский сарқырамасы, Тұйықсу альпинистік лагерінің жанындағы жартастар). Шыңға өрмелеу мен өрмелеудің айырмашылығын атап өткен жөн. Альпинизм туризмінің мақсаты - тау шыңдарына өрмелеу, ал өрмелеу - тау жыныстарының техникалық өтуі. Бұл түрлердің ортақ мақсаты - спорт шеберлігін жетілдіру.

Белсенді туризмнің ерекше түрі - скиринг (жоғары қарай жүгіру). Негізінен шаңғы спорты бұқаралық спорттық шара ретінде өткізіледі. Нұрсұлтан (Комсомол) және Амангелді шыңдарындағы жыл сайынғы жарыс - бұл скайнинг. Әдетте биіктіктің абсолютті айырмасы 1-2 км, сирек 2 км-ден асады.

Су туризмі - бұл белсенді туризмнің бір түрі, оның мәні - бұлшықет күшін, жүзу жабдықтары мен тиісті туристік жабдықтарды қолдана отырып, таңдалған бағытта өзенде (рапидтер) кездесетін табиғи кедергілерді жеңетін туристер тобы. Классикалық су туризмі бұқаралық туризм үшін қол жетімді, өйткені ол өзен бойымен тыныш жүреді. Рафтинг - бұл өзеннің бойымен тез ағатын, көбінесе таулы жерлерде біліктерді қолданатын су туризмінің бір түрі. Туристер кемелердің басқа түрлерімен жүзе алады: қайақтар (жалғыз кемелер), қайдарлар, катамарандар, резеңке үрлемелі қайықтар, салт және т.б. Желкенді туризм - көлдер, теңіздер немесе толқындардағы өзендер бойымен яхтаға тыныштық бағытымен жүзу. Спорттық жүзу үшін маршруттар әр түрлі қиындық санаттарында аудан мен жүзу жағдайларына, бағыттың табиғаты мен ұзындығына байланысты жасалады.

Қазақстандағы су туризмінің мекені - Жетісу Алатауы (Жоңғар Алатауы) өзендері: Қаратал, Лепсі, Қора, Тентек және басқалары.

Жаяу серуендеу - бұл белсенді туризмнің бір түрі, маршруттың жаяу жүргіншілердің жолды топырақтардың қиыр жерлерде өтуі болып табылады. Маршруттың қиындық санаты жергілікті кедергілердің болуымен, аймақтың географиялық көрсеткішімен, маршруттың автономдылығымен, маршруттың қарқындылығымен және т.б. анықталады, жаяу жүру маршруттары көбінесе туризм үшін тартымды кез-келген жерлерде жазықта немесе тау етегінде, төмен тауларда (шамамен 3000 м дейін) белгіленеді.

Велосипедтер - бұл белсенді туризмнің бір түрі, оның мәні туристер тобына велосипедпен, жолдармен немесе жол бойындағы табиғи кедергілерді жеңу болып табылады. Тау велосипеді - бұл таудағы велосипед. Велосипед туризмін Қазақстанның барлық аймақтарында дамытуға болады.

Қойма - бұл белсенді туризмнің бір түрі, оның мақсаты табиғи немесе қолдан жасалған үңгірлер мен лабиринттерге бару. Өткізуге кедергі келтіретін түрлі рельеф формалары (кұдықтар, тосқауылдар, тар сулар, жер астындағы өзендер және т.б.), сондай-ақ қолайсыз физикалық жағдайлар (жоғары ылғалдылық және табиғи жарықтың болмауы) үшін қызықты. Қаптау үңгірлердің таралуына байланысты, оларды жазықтарда да, тауларда да табуға болады. Таулы жерлерде үңгірлер мұздықтарда кездеседі (Богданович және Тұйықсу мұздықтары, Қазақстанның басқа мұздықтарында бірқатар дамымаған мұзды үңгірлер бар). Қазақстандағы ең ұзын - Богданович мұздығында орналасқан (1390 м) Октябрь үңгірі.

Рогенинг - бұл бақылау нүктелерін (пункттерін) ала отырып, алдын-ала жоспарланған маршрут бойынша топты немесе жеке бағдарлауды білдіретін белсенді

туризмнің бір түрі. Маршрут бойынша саяхаттау жолдары әртүрлі болуы мүмкін. Нәтижесінде әр түрлі нәсілдік ролендер пайда болды - белсенді туризмнің бірнеше түрін біріктіру. Жауын-шашынды ұйымдастыруға төмен таулардың ландшафттары: Кіші және Үлкен Боғұты, Іле Алатауының шығыс ұшы, Малайсары жотасы, Шу-Іле таулары, Тарбағатай жотасы, Қазақтың ұсақ шоқылары, Киін-Киріс және Бұқтырма су қоймасы маңында.

Шаңғы туризмі - белсенді туризмнің бір түрі, оның мәні қарлы тау баурайларын бір туристерге шаңғылар мен тиісті туристік жабдықтардың көмегімен жеңу болып табылады. Шаңғышы алдын-ала дайындалған баурайға немесе қарлы қарға түсе алады, мұндай шаңғы тебу фрайеринг деп аталады. Ереже бойынша, фрирайдпен шаңғымен сырғанау тау шаңғысы саласының шеңберінен тыс болады. Фририд қауіпті, өйткені шаңғышы бейтаныс жерден, көшкін аймағында түседі.

Тау шаңғысы туры немесе кері саяхат - бұл альпинизм мен фрайдингтің, оның ішінде кедергілерге, альпинизм жабдықтарымен шыңға көтерілуге және жеңілген шындардан немесе асулардан шаңғы немесе сноубордпен қосылу.

Гели-шаңғы (тікұшақ) - тау шаңғысы немесе сноубордпен қиын таулардан түседі, ал туристер тікұшақпен жүреді. Шаңғы туризмінің өте қымбат түрі.

Сноуборд - бұл шаңғымен сырғанау, қайықтың орнына мотоцикл немесе сноуборд қолданылады. Шаңғы туризмін дамытудың негізгі бағыттары - Іле Алатауы мен Алтайдың солтүстік беткейлері.

Тау шаңғысы туризмі - бұл белсенді туризмнің бір түрі, оның мәні қысқы кезеңдегі қатаң рельефті шаңғылар мен тиісті туристік құрал-саймандарды қолдана отырып туристер тобымен жеңу болып табылады. Бұл қар жамылғысы кемінде 3 айға созылатын аймақтарда танымал. Тау мен серуендеу сияқты, шаңғымен сырғанау алдын-ала дайындалған маршрут бойынша жүреді және физикалық және техникалық дайындықты қажет етеді. Қазақстанда бұл түрге деген қызығушылық іс жүзінде жоқ. Солтүстік және Шығыс Қазақстанда оның дамуы үшін ең қолайлы жағдайлар бар.

Ұйымдастырылған туризм оңайырақ. Акцияның барлық қатысушылары спорт секциялары мен үйірмелерде, бір-бірін бұрыннан біледі. Оқу кезеңінде оқытушылар олармен теориялық және практикалық жаттығулар өткізеді. Әуесқой туристер туристік агенттіктерде тіркелмейтіндігі және спорт клубтарына жатпайтындығымен ерекшеленеді. Мұндай сапарларда турист төтенше жағдайда оның денсаулығына қауіп төндіреді.

Қазіргі туризм – бұл құлдырауды білмейтін әлемдік экономиканың саласы. Қазіргі таңда туризм дамуына кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі – Қазақстанның түрөнімін алдыға жылжыту бойынша, сондай-ақ елдің туристік имиджін көтеру бойынша жан-жақты ойластырылған маркетингтік стратегияның Қазақстанда жоқ болуы болып табылады. Елімізде табиғаты көз тойдырар, ата- бабамыздан қалған ескерткіштеріміз, мұра боп қалған байлықтарымыз жетерлік. Бүгінгі таңда туризм саласыда оларды жандандыру үшін дамып келеді, біршама жұмыстар жүргізіліп жатыр, сервис жағын да жақсартуға жұмыс жасалуда. Біз керемет табиғат, көркем жерлерімізбен мақтана аламыз және дамытуға біз жастар үлес қосамыз деген үміттеміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
2. Вуколов В.Н. Основы техники и тактики активных видов туризма. – Алматы: университет Туран, 1996. – 244 с.
3. Джулий А. Горный туризм. – М., 1990. – 275 с.
4. В.Н. Вуколов. Халықаралық туризмнің тарихы және теориясы. Астана, 2005.